

Rigó Balázs

A helytörténeti oktatás és az anyanyelvi nevelés kapcsolatáról

Tisztelt Szerkesztőség, kedves Olvasók!

Levelemben egy olyan témára szeretném felhívni a figyelmet – elsősorban történeti megközelítésből, de a jelenre vonatkozó üzenettel –, amely manapság talán kevésbé hangsúlyosan jelenik meg az anyanyelvi nevelésről való gondolkodásunkban. Ehhez néhány oktatástörténeti példát hívok segítségül, amelyekkel egy korábbi kutatásom során találkoztam.

A helytörténeti és az anyanyelvi ismeretek tanítása már az Eötvös József nevéhez fűződő 1868. évi első népiskolai tantervben összekapcsolódott. A földrajz és a természetrajz mellett ugyanis az anyanyelvi tantárgycsoportba tartozó beszéd- és értelemgyakorlatok között hangsúlyosan megjelentek helyismereti, helytörténeti ismeretek is. A kisiskolás korú gyermekek későbbi tanulmányait előkészítő, szemléltetésen alapuló tantárgy második osztályos tananyagában a helység (falu, város) határa, környéke és lakossága szerepelt. A szintén az anyanyelvi ismeretekhez sorolt írás tantárgy tanterve elsődlegesen a második és a harmadik osztályban javasolta ezeket a lokális ismereteket mint fogalmazási témákat, a nyelvtanban pedig a gyakorlatok, a példamondatok lehettek ugyanezek (Tóth 1884). Jól mutatja ennek a jelentőségét, hogy ekkor a történelem tantárgy tanterve még semmilyen helytörténeti elemet nem tartalmazott. A Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége idején kiadott 1925-ös népiskolai tantervben a magyar nyelven belül a korábbi heti kettő helyett már három órát szántak a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítására, amelyeken a tanulók szólásmódokon, tréfákon, gyermekdalokon, neveken, népies színjátékokon keresztül már ismerkedtek az adott település és környéke monda-, mese- és szokásvilágával is. A témák között szerepelt még a falu vagy a város környezetében élők foglalkozásán és vallásán kívül az általuk beszélt nyelv is. A beszéd- és értelemgyakorlatok első három éves helyismereti tematikájából az olvasás, a fogalmazás feladatai is merítettek (Tanterv 17–18). A nyolcosztályos népiskola 1940. évi bevezetése nyomán egy évvel később megjelent új tantervhez kiadott útmutató rávilágított arra is, hogy bár a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása során elsődlegesen az adott kor viszonyairól esik szó, számos alkalom adódik, például a családi név- és emléanyag révén, a múlttal való összevetésre és ezen keresztül a hagyománytisztelet fejlesztésére (Útmutatás IV. 6).

A fent idézett példák jól szemléltetik azokat a kapcsolódási pontokat (nyelvtörténet, dialektológia, névtörténet, szövegértés, szövegalkotás, grammatika), amelyek a helytörténeti oktatás és az anyanyelvi nevelés között fellelhetők, de érdemes kitérni röviden arra is, hogy miért lehet igazán nagy segítségünkre a nyelvtan tanítása során a lokális tudástartalmak alkalmazása. Már az 1777-es *Ratio Educationis* is a tanulók számára hasznos tudástartalomként említi a helyi ismereteket, és a később kiadott szabályozók is úgy hivatkoznak rájuk, mint a megértést, az elvont ismeretek elsajátítását elősegítő metodikai eszközökre (RatEd. 96). A tantervi dokumentumok mellett a különböző módszertani kiadványok is számos megállapítást tartalmaznak erre vonatkozóan, amelyek mindegyike egyértelműen rávilágít arra, hogy a helytörténet szemléletessége, élményszerűsége révén szinte bármely tantárgy oktatásában hozzájárulhat a tanítás-tanulás hatékonyságának a növeléséhez. Az első modern pedagógusként számon tartott Johannes Amos Comenius *Orbis pictus*, azaz *A látható világ* című tankönyvében már a XVII. század közepén kiemelte a helytörténetnek a szemléltetésben betöltött szerepét (Csorba 2002). Ehhez hasonlóan egy 1869-ben megjelent népiskolai metodikai kézikönyv is módszertani alapelvként tekintett a konkrét, a közvetlen, a közeli mint kiindulási alap figyelembevételére az egyes tantárgyak tanításában, és ezzel szoros összefüggésben emelte ki a helyi ismeretek jelentőségét. Ezt fogalmazta meg Karl János is *A honismertetésről* címmel 1929-ben megjelent írásában, kiemelve egyúttal

a honismeretnek a tanulók tudatosságát növelő hatását. Karl a honismertetés nevelő erejét abban látta, hogy „olyan tudomány, amely megismertet bennünket a számunkra legkedveltebb hellyel a maga totalitásában. A csupán nézőkből látókká nevel” (Karl 1929: 7–8). A helytörténeti ismeretek oktatásának módszertani szerepére a már említett 1941-es általános tantervi útmutatás is felhívta a tanítók figyelmét. „Üdvös”-nek nevezte a helyi vonatkozások felvetését, és alátámasztotta ezt azzal a megállapítással, amely szerint „az érdeklődésünkbe vágó helyzetek és események jobban lekötnek és elevenebben hatnak, mint a távolabb esők” (Útmutatás III. 27). A tantárgy sikeres feldolgozása érdekében ugyanakkor a részletes útmutató arra is ösztönözte a tanítókat, hogy maguk is kutassák településük történetét, és munkájukba lehetőleg vonják be a tanulókat is (Útmutatás IV. 22).

A helytörténet alkalmazása az anyanyelvtanításban a nevelő hatás, a szülőföldhöz való kötődés és ezzel szoros összefüggésben az anyanyelvhez fűződő viszony formálásában játszott szerepe miatt is komoly lehetőségeket rejt magában. Losontzi Hányoki István elsőként 1771-ben megjelent *Hármas kis tükör* című elemi iskolai tankönyvében már a szülőföld iránti szeretet felkeltésének és erősítésének szándékával tárta a tanulók elé a vármegyék és a városok legfontosabb jellemzőit. Mindezt a tanulók életkori adottságainak megfelelően, rímes formában, versikébe foglalva tette (Losontzi 1942). Az 1777-es tanügyi rendelet szövege – a praktikus szempontok mellett – azzal a szándékkal tette az alap- és a középfokú oktatás szerves részévé a helytörténeti tudásanyagot, hogy a diákokban kialakítsa a hazaszeretet „legmélyebb belátás alapján” nyugvó kötelekeit (RatEd. 192). Bárány Ignác közel száz évvel később kiadott módszertani segédlete is jelezte, hogy a helytörténeti ismeretek elsajátítása nem önmagáért való, hanem a tanulók társadalmi beilleszkedését készíti elő: „A szülőföld ismertetésénél minden osztályban azt kell szem előtt tartani, hogy nem elég a szülőföldet, ennek részeit, környékét s más efféléket szemléltetőleg megismertetni, hanem azon viszonytal is meg kell ismertetnünk a tanulókat, melyben tanítóikkal, szüleikkel, rokonaikkal, egyházi és világi előljáróikkal, s majdan polgártársaikkal s a községgel állani fognak; hogy megismertessük őket azon kötelességekkel, melyek ezen viszonyból származnak” (Iván 2000: 58). A helytörténeti ismeretek tanításának „eszményi” feladatát az 1905-ös, az 1925-ös és az 1940-es tantervek és az ezekhez kapcsolódó módszertani útmutatók is tartalmazták. A helytörténet és a nevelés kapcsolatát talán minden korábbi dokumentumnál pontosabban fogalmazta meg az 1941-es tantervi utasítás. Eszerint „ha a tanulóban kifejlesztjük lakóhelyének szeretetét, falujának vagy városának megbecsülését, az ott található irodalmi, művészeti emlékek, valamint népi szokások értékelését, akkor közelebb hoztuk lelkéhez a magyar földet is” (Útmutatás III. 27).

A levelemben ismertetett példák talán jól érzékeltetik, hogy a helytörténeti ismeretek oktatása és az anyanyelvi nevelés kapcsolata milyen mélyen gyökerezik a magyar pedagógiai hagyományban, és hogyan húzódik végig annak évszázados történetén. Azt is igyekeztem kiemelni, hogy milyen sokféleképpen segíthet a helytörténet a magyar nyelvet tanító pedagógusoknak abban, hogy a tanítás és a tanulás folyamatát változatosabbá, az elvont ismereteket meg- és átélhetővé tegyék munkájuk során, és milyen fontos szerepet tölthet be abban, hogy a tanulók számára szűkebb és tágabb pátriájuk öröksége, így anyanyelvük is, megőrzendő és továbbadandó értéké váljon. Mert, ahogyan azt a Budai Vigadó egyik folyosóján található Hevesi Sándor-ídézet is megfogalmazza: „a tradíciót nem úgy kell őrizni, mint a poszt a lőportornyot, hanem mint a Veszta-szüzek a tüzet: folyton éleszteni kell, hogy ki ne aludjék”. (Rábai 1973: 1038.)

Tisztelettel:

Budapest, 2014. március 25.

Rigó Balázs
történelem–magyar szakos tanár

Irodalom

- Csorba Csaba 2002. A hon- és népismeret előzményei és pedagógiai tanulságai. *Honismeret* 2: 48–53.
- Iván László 2000. Adalékok a helyismereti oktatás előzményeihez. *Honismeret* 4: 57–59.
- Karl János 1929. *A honismertetésről*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Losontzi Hányoki István 1942. *Hármas kis tükör*. Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Rábai Miklós 1973. Én ars poeticám. *Korunk*: 1035–1038.
- RatEd. = *Az 1777-iki Ratio Educationis*. 1913. Ford., bev. és jegyz. ell. Firml Aladár. Katolikus Középiskolai Tanáregyesület. Budapest.
- Tanterv = *Tanterv az elemi népiskola számára*. 1925. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Tóth József (szerk.) 1884. *Népiskolai törvények és rendeletek tára*. Athenaeum Nyomda. Budapest.
- Útmutatás III. = *Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára*. III. kötet. Általános útmutatások. 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.
- Útmutatás IV. = *Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára*. IV. kötet. Részletes útmutatások. Első rész. 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.

Rigó, Balázs: About the relation between teaching local history and first-language education

Az írás szerzőjéről

Rigó Balázs

Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, Magyarország

rodeszmeister[kukac]gmail.com